

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Куценка Ігора Івановича тему “Вплив інтеграції на розвиток суб’єктів аграрного бізнесу”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Актуальність теми.

Швидкий розвиток агропромислового комплексу як бюджетоутворюючої галузі вітчизняної економіки змушує господарюючих суб’єктів вести постійний пошук механізмів та інструментів, які б забезпечили отримання додаткової вартості та збільшення ефективності виробництва. Диференціація підприємств за розміром, а відповідно послаблення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств у порівнянні з крупними аграрними холдингами, зумовлює їх до використання процесів вертикальної та горизонтальної інтеграції як чинників покращення конкурентних позицій на ринках агропродовольчої продукції.

Отже, необхідність подальших розробок теоретико-методичних засад визначення впливу інтеграції на розвиток суб’єктів аграрного бізнесу зумовлює необхідність подальшого дослідження теми дисертаційної роботи Куценка І.В. Тому, враховуючи науковий інтерес, своєчасність та необхідність розробок, дисертація Куценка І.В. на тему “Вплив інтеграції на розвиток суб’єктів аграрного бізнесу” є актуальною. Дисертаційна робота виконувалась в межах плану науково-дослідних робіт Сумського національного аграрного університету. Зокрема, за темою «Організаційно-економічні аспекти розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (номер державної реєстрації 0115U000775) автором було досліджено теоретичні та організаційно-економічні засади функціонування інтегрованих аграрних формувань в Україні, а за темою: «Організаційно-економічні механізми

формування аграрних логістичних систем» (номер державної реєстрації 0115U000774) автор вдало обґрунтовує теоретико-методичні підходи до створення кластерних інтеграційних структур.

Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і пропозицій здобувача.

Ознайомлення з дисертаційною роботою Куценка Ігора Віталійовича дає підставу стверджувати про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що в ній містяться. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти теми. Отримані результати підтверджуються широким використанням публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів за темою дослідження, аналізом нормативно-правової бази та даних Державної служби статистики України.

Слід відмітити, що автором, запропоновані обґрунтування вибору форми інтегрованої структури з урахуванням пріоритетів суб'єктів аграрного бізнесу, визначена мікропросторова інтеграція суб'єктів господарювання в аграрному секторі, а також запропоновані підходи до дифузії та її прояви при здійсненні інтеграційних процесів в різних інтегрованих структурах. Розроблена інтеграційна модель сталого розвитку суб'єктів аграрного сектора (розділ 3).

Позитивної оцінки заслуговує те, що автором досліджено сучасний стан інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки, проведено аналіз основних показників діяльності суб'єктів аграрного бізнесу, досліджено вплив організаційно-правової форми господарювання на фінансові результати діяльності суб'єктів аграрного бізнесу та визначено пріоритети суб'єктів аграрного бізнесу та їх врахування в процесі інтеграції (розділ 2).

Теоретичною основою дослідження є базові положення економічної теорії, наукові роботи закордонних та вітчизняних вчених із аграрної та міжнародної тематики, нормативно-правове регулювання розвитку аграрного сектору економіки, статистичні дані, що стосуються економічних, соціальних

та екологічних параметрів аграрного виробництва, експортно-імпортних операцій із сільськогосподарською сировиною та продовольчою продукцією, внутрішнього продовольчого споживання, соціально-економічних параметрів розвитку сільських територій, транспортної інфраструктури тощо.

Методологічною основою роботи є системний підхід до дослідження економічних, соціальних та екологічних аспектів функціонування й розвитку вітчизняного аграрного виробництва в умовах зростання відкритості національної економіки. Об'єктивна потреба переходу аграрного виробництва на принципи сталого розвитку обґрунтовується деструктивним характером впливу традиційних індустріальних технологій на соціальну сферу сільських територій та навколишнє природне середовище. Методичною особливістю роботи є введення до переліку факторів впливу на умови сталого розвитку аграрного виробництва України інституційного сектору «закордон».

Уважне ознайомлення із змістом дисертації Куценка І.В. дозволяє зробити висновок, що сформульовані автором наукові положення, висновки і рекомендації є достовірними та обґрунтованими. Зміст дисертаційної роботи засвідчує наступне: визначеної мети дисертантом досягнуто, поставлені завдання виконано, а висновки дослідження є аргументованими.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш вагомими результатами, що характеризуються новизною та розкривають глибину, складність, масштабність, повноту та суть дисертаційного дослідження, є такі положення, трактування та ідеї:

- вперше розроблено методичний підхід до визначення ширини інтеграційного каналу, що відображає обсяг послуг, які підприємство-інтегратор може надати суб'єкту інтеграційного процесу, залежно від його потреб для отримання спільної виробничої, фінансової чи соціально-економічної вигоди;

- удосконалено понятійно-категоріальний апарат через уточнення трактування таких категорій як «дифузії», «мікропросторова агропромислова

інтеграція», «логістична агропромислова інтеграція» та «галузевий інноваційний кластер», що дає можливість комплексного розуміння основних процесів та явищ що формують предмет дослідження впливу інтеграції на розвиток суб'єктів аграрного бізнесу;

- удосконалено методичний підхід до алгоритму здійснення інтеграційного процесу між суб'єктами аграрного бізнесу, в умовах відкритості та інтернаціоналізації ринків агропродовольчої продукції, який на відміну від існуючих, доповнено проведенням комплексного дослідження сильних та слабких сторін суб'єктів інтеграції, а також визначенням можливостей та загроз, які виникатимуть після завершення інтеграції окремих суб'єктів аграрного бізнесу в інтегровану структуру;

– удосконалено механізм створення галузевого інноваційного кластеру, що на відміну від існуючих ґрунтується на точках зростання. Однією з таких точок є аграрні холдинги, діяльність яких спрямована на застосування сучасних інноваційних технологій, а також сприяння поширенню таких технологій та забезпечення їх можливої дифузії;

– набула подальшого розвитку ідентифікація пріоритетів інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу, серед яких визначено: фінансово-економічні; виробничі; політичні або державні; технологічні; управлінські; соціальні; екологічні. Це дозволяє суб'єктам інтеграції використовувати їх комплексно або вибірково, при цьому їх загальна чисельність залежить від індивідуальних характеристик зацікавлених суб'єктів аграрного бізнесу, а також показників ефективності діяльності інтегрованої структури;

– набули подальшого розвитку підходи до визначення синергетичного ефекту в галузевому інноваційному кластері, що досягається через дифузію інновацій та нових технологій, яка спрямовується від точок зростання кластеру до інших його учасників.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в роботі,

схвалені та використовуються в практичній діяльності Методичні рекомендації щодо утворення суб'єктами аграрного бізнесу галузевих кластерних структур, запровадження інтеграційних процесів та дифузії при розбудові галузевих інноваційних кластерів, визначення синергетичного ефекту спільної діяльності суб'єктів аграрного бізнесу Сумської області, знайшли відображення при реалізації регіональних програмних документів (довідка Департаменту агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації № 01-18/857 від 28.05.2020 р.).

Методичні рекомендації до вибору форми інтегрованої структури, враховуючи пріоритети та цілі суб'єктів аграрного бізнесу, визначення ширини інтеграційного каналу, алгоритму здійснення інтеграції з урахуванням можливих факторів впливу на прийняття відповідного рішення, прийняті для використання в діяльності Асоціації «Спілка аграрних підприємств Сумської області» (довідка № 23 від 15.05.2020 р.), фермерського господарства «Мрія-СК» Сумського району (довідка № 81 від 19.06.2020 р.), приватного підприємства «Дружба б» Білопільського району (довідка від 12.06.2020 р.).

Результати досліджень використовувалися у навчальному процесі Сумського національного аграрного університету під час викладання дисциплін «Логістичний менеджмент», «Управління змінами», «Аграрна політика» для здобувачів вищого освітнього ступеня магістр спеціальності 073 «Менеджмент» (довідка №1272 від 28.05.2020 р.).

Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях.

За результатами проведених досліджень опубліковано 21 наукова праця загальним обсягом 9,64 друк. арк., з яких 15 одноосібних (8,94 друк. арк.). Із загальної кількості публікацій – три колективних монографії (2,72 друк. арк. належить авторові), сім статей опубліковано у наукових фахових виданнях (3,4 друк. арк.), дві статті у закордонних виданнях, що індексується в наукометричній базі даних Web of Science (1,8 друк. арк., з яких 0,35 друк. арк. належить авторові), сім тез доповідей на наукових конференціях (1,03 друк.

арк.), дві наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації (0,69 друк. арк., з яких 0,34 друк. арк. належить авторові).

Оцінка викладення й оформлення дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 230 стор., у тому числі основного тексту 187 стор., 60 табл., 48 рис., 11 додатків і список використаних джерел, що вміщує 244 найменувань.

Одержані автором результати дослідження з теорії і практики характеризують високий рівень вирішення проблем обґрунтування теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій. Вони доведені до впровадження у якості методичних і практичних розробок.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертаційної роботи. Оцінюючи загалом позитивно дисертаційну роботу Куценка І.В., вважаю за доцільне зупинитися на окремих дискусійних положеннях:

- дослідження теоретичних підходів до визначення сутності інтеграції ґрунтується виключно на працях вітчизняних авторів (таблиця 1.1., 1.2.), на нашу думку, доцільно було б посилити аналіз існуючих літературних джерел, дослідивши сучасні праці закордонних науковців, що займалися теоретичними та методологічними засадами інтеграції в аграрній сфері економіки;

- характеризуючи мотиви інтеграційних процесів, наведені в таблиці 1.4, доцільно було б у групі «стратегічні» виокремити маркетингові (ринкові), що забезпечують об'єднання збутових, комунікаційних та інших зусиль. Крім того, вважаємо, що стратегічні мотиви є мотивами більш глобального рівня і можуть поєднувати всі групи, наведені у вказаній класифікації;

- розглядаючи алгоритм здійснення інтеграційного процесу між суб'єктами господарювання (рис.1.19) слід було б передбачити цикл

постійного моніторингу економічної ефективності процесів інтеграції та коригування за результатами;

- період дослідження окремих процесів і явищ, наведених в таблицях розділу 2 хронологічно обмежений 2017 роком. На нашу думку, дослідження б суттєво виграло, якби автор включив дані 2018 року, що забезпечило б більш точну оцінку вказаних явищ;

- в розділі 2.2. автор використовує експертний метод оцінки використовуючи результати експертизи лише по одному фахівцю (фермер, науково-педагогічний працівник). Можливо, в даному випадку слід було б засотувати метод фокус-груп та розширити кількість експертів, що дало б можливість більш об'єктивної оцінки досліджуваних явищ;

- в розділі 3 доцільно було б розкрити особливості впливу вертикальної та горизонтальної інтеграції на розвиток суб'єктів аграрного бізнесу. Можливо в даному випадку слід було б використати метод SWOT-аналізу, для того щоб показати переваги та недоліки, а також визначити сильні та слабкі сторони.

Відповідність дисертації встановленим вимогам МОН України
Дисертаційне дослідження Куценка І.В. відповідає «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. Автореферат розкриває основні положення дисертаційної роботи і відповідає вимогам, які встановлені МОН України.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Куценка І.В. є завершеним науковим дослідженням, актуальним за темою та розглянутими проблемами. Одержані автором результати є науково обґрунтованими, мають наукову новизну і практичну цінність. Вони відіграватимуть позитивну роль у вирішенні проблем розвитку суб'єктів господарювання аграрного бізнесу за рахунок використання інструментів інтеграції.

Зміст дисертації, аналітичний рівень, отримані наукові висновки та практичні рекомендації відповідають пунктам 9, 11 та 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Куценко Ігор Віталійович – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Перший проректор, проректор
з науково-педагогічної роботи
Херсонського державного
аграрно-економічного університету,
доктор економічних наук, доцент

В.Г. Грановська
В.Г. Грановська

Стігмис першого проректора з НДР

заступник

Марина М. В.